

Мороз В.М.

кандидат наук з державного управління, доцент

*Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

ПОРІВНЯННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ТА КАТОЛИЦЬКОЇ РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОКТРИНИ У МЕЖАХ ЇХ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У межах цієї публікації спробуємо визначити напрями кореляції ціннісних орієнтацій особистості з сферою праці в контексті норм основних символічних систем. Під символічною системою ми будемо розуміти релігію, яка приймає безпосередню участь у формуванні системи ціннісних орієнтацій людини та людського досвіду. Релігійні символи повідомляють значення та допомагають у формуванні сприйняття (адже можна дивитися і не бачити, слухати і не почути) на відносно високому рівні спілкування, що виходить за межі конкретних контекстів досвіду та співвідносять людину з кінцевими умовами її існування [1, с. 48]. Прийняття системи релігійних символів впливає на людську діяльність, її установки і мотивації, тобто глибину, інтенсивність світовідчуття, переживань і напрямок, орієнтацію людських дій.

У межах християнського світогляду слід звернути увагу на принципову відмінність православної доктрини від католицької та протестантської щодо оцінювання праці та ієрархії її різновидів. В контексті православного світогляду, трудова діяльність може бути корисною лише за умови, що вона сприяє вдосконаленню душі. Православ'я бачить свій етичний ідеал у чернецтві. Кожен мирянин повинен бути «ченцем у серці своєму». Як наслідок, всі «мирські» праці стають ніби другосортними в порівнянні з чернечим покликанням. Таким чином, якщо людина не є ченцем, то сам різновид трудової діяльності не має ніякого значення. Православ'я, особливо у межах Руської та Української православних церков, надає перевагу фізичній праці при її порівнянні з інтелектуальною. На думку, Т.Б. Коваль, це пов'язано насамперед з тим, що завжди віра ставилася вище розуму: «для споглядання, як і всіх внутрішніх духовних переживань, важливіше серце, а не розум і освіта. Неграмотний подвижник віри може бути мудрішими іншого інтелектуала» [2]. Шанування простої фізичної праці було пов'язано з ідеалом так званого соціального опрощення, яке крім безпосереднього напряму трудової діяльності знаходило прояв у зовнішньому вигляді ченця. Вважалося, що через фізичну працю, як засіб виховання душі та стару і просту одежу (як демонстрація бідності, непривабливості, знедоленості, смиренності тощо, людина уподібнюється Христу у Його земному образі (страждання, приниження, пригнічення тощо). Виникає ситуація за якої людина, не дивлячись на можливість, а інколи і необхідність використання власного потенціалу у повному обсязі, була приречена використовувати лише його незначну частину. У межах православного світогляду, людина як правило лише після смерті може отримати винагороду або покарання за результатами земного життя. Тобто,

відмовляючи собі «сьогодні» (у земному житті) – отримувеш результат «завтра» (у позаземному житті). Такий підхід не є типовим у межах Ветхого Завіту, за яким винагорода (покарання) відбувається ще за земного життя. Хоча сама концепція «сьогодні праця – завтра результат» має кореляцію з принципами формування та використання трудового потенціалу людиною, яка на етапі формування власних можливостей, як правило, більше витрачає (часу, сил, грошей тощо), а на етапі використання – споживає відповідні результати. Отже, існує частка результату яка саме і забезпечується потенціалом. Внаслідок одночасної трудової діяльності людини (без повноцінного використання можливостей) та діяльності яка забезпечується безпосередньо самим потенціалом, можливо виникнення так званого мультиефекту, якій у свою чергу стає каталізатором розвитку. Наприклад, людина з унікальними знаннями (здібностями, талантом, даром тощо) у галузі інформаційних (біо-, нано- тощо) технологій, приймає рішення присвятити своє життя прибиранню сміття на посаді двірника (цілком почесна та вкрай необхідна робота). У цьому випадку, основна частина потенціалу людини буде перебувати поза межами повсякденного використання (питання можливості виноходів цією людиною у відповідній галузі ми поки залишимо поза увагою). Тут ми можемо спостерігати ефект від самої діяльності (є людина яка прибирає сміття – є ділянка без сміття та місце де цього сміття стало більше (звалище) ніж до того як почалася сама діяльність). Тобто є лише ефект від самої діяльності. Тепер розглянемо ту саму людину, на тій самій посаді але вже з використанням своїх можностей (знань, здібностей, таланту тощо). Результатом є та сама ділянка без сміття та місце де цього сміття стало більше (результат «простої» праці), але з'являється ідея яка за умови відповідної матеріалізації може або збільшити територіально ділянку без сміття або не утворювати ту ділянку де сміття стає більше (наприклад винахід відповідного механізму для прибирання або винахід нової технології для утилізації сміття). У цьому випадку ми маємо результат як власно від самої трудової діяльності (тієї, що без повноцінного використання потенціалу – ділянка без сміття) так і від діяльності пов'язаної з максимальним використанням можливостей людини (нові технології у прибиранні або утилізації сміття). Саме тут починає діяти мультиефект, зміст якого пов'язано з впровадженням нового напрямку технологічного розвитку, який забезпечує вже нові знання та нові ідеї. Сукупність таких знань (ідей) є рушійною силою цивілізаційного розвитку суспільства. Повернемося до православної доктрини, яка розглядає труд як страждання та не передбачає, а ні винагороди, а ні визнання при житті. Результати праці людини будуть оцінені Богом: «і як призначено людям раз померти, потім же суд» (Євр. 9.27). У хвилину смерті Бог каже нам: «Дай звіт про твої справи...» (Лук. 16.2). Після суду настає справедлива плата за прожите нами життя. Але життя, це з одного боку, споглядання і молитва (виховання душі), а з іншого – «Бог створив людину істотою, яка відчуває потребу у праці, з метою дати їй можливість всюди застосовувати свої пізнавальні сили і через це не залишати її бездіяльною» [3, с. 226]. Але труд у цьому випадку розглядається скоріше як засіб запобігання бездіяльності, а не як засіб задоволення матеріальних потреб людини. Крім

того, слід згадати, що сам Бог у тілі Христа, апостоли та більшість праведників жили у бідності та стражданнях. Виявляється, що процес трудової діяльності позбавляється необхідності використання можливостей людини у повному обсязі, тобто значна частина потенціалу (у широкому розумінні цієї категорії) виключається з продуктивної праці. Відсутня сама потреба у використанні потенціалу у повному обсязі. Для того щоб людині унаслідувати Царство Боже достатньо дотримуватися певних правил (заповітів), серед яких труд, як суспільно корисна діяльність у сфері матеріального виробництва, не розглядається як обов'язкова умова. Тобто, використання людиною власного потенціалу у повному обсязі не є, а ні умовою для унаслідкування життя вічного, а ні шляхом до нього.

Діяльність католицизму і протестантизму має зовнішню спрямованість – це і екуменічні доктрини про об'єднання всіх релігій, і визнання можливості висловлювати християнську істину у всіх стилях мистецтва, і активна місіонерська політика. У православ'ї, вся активність віруючого спрямована всередину себе («Яка ж користь людині, що здобуде весь світ, але душу свою занапастить?» (Мт. 16.26) або «Царство Боже – всередині вас» (Лк. 17.21)). Інтровертність православ'я і екстравертність інших напрямів християнства задає відношення до праці, власності, до проблеми порятунку душі.

Богослов'я католицизму швидше катафатично (принцип пізнання через аналогію буття), а православна теологія апофатична (Бог не може бути познаним). Саме в Західній Європі в умовах католицизму починає розвиватися так звана неопоганська культура або культура Ренесансу, де звучить горде людське «Я». Православ'я відкидає людську суб'єктивність: відсікання своєї волі, заборона монахам вимовляти слово «Я», відмова від потреб плоті через піст, стриманість, страждання. Духовна парадигма породжує відповідну матеріальну культуру [4]. У межах католицького світогляду акцентується увага на справах (добрих або лихих) людини, в той час як православ'я зосереджується не на результаті дій людини, а переважно на душевному стані, перебуваючи у якому, людина отримала результат відповідної діяльності. Тобто, концепція «кількості добрих справ» у католицизмі не розглядає внутрішні мотиви вчинків віруючого, хоча у релігійному світогляді, саме мотив, а також намір зробити добру справу таємно і для Бога, а не заради похвали людської, займає домінуючу позицію.

Католицизм зосереджує увагу на людському як безпосередньо у самій людині так і у суспільстві в цілому. Це пов'язано з тим, що католицизм, перш за все, звертає увагу на життя Ісуса Христа як людини (його страждання, проповідницька діяльність, зцілення хворих тощо), в той час як православ'я зосереджується на факті воскресіння Сина Божого. Про подання Ісуса Христа як людини, хоча і з надзвичайними можливостями, опосередковано свідчить факт існування у межах католицької доктрини такого явища як стигматизація. Наявність крові у Сина Божого (під час розп'яття) засвідчує про його зв'язок з людством. Така єдність людини з Богом стає основою для формування у межах католицького світогляду принципово іншої позиції (при порівнянні з православ'ям) щодо відношення до праці. Наприклад, питання спасіння людини

в католицизмі пов'язують з видом її трудової діяльності, а саме з фактом перебуванням у певній групі (професійній, становій тощо). Слід звернути увагу, що саме у межах католицької моделі були розроблені складні ієрархічні системи мирських занять, в основу побудови яких покладена ідея своєрідного балансу космографічного простору. Центральною точкою такого простору є Бог, а найбільш віддаленою – диявол. Кожна людина, залежно від наближеності або віддаленості від Бога як центру світобудови, займає певну позицію (має своє місце). За логікою середньовічної католицької богословської думки кожна професія, положення в суспільстві, стан тощо, займають певне місце не тільки у соціальній ієрархії, а і у духовно-моральному (космографічному) просторі. Одним з наслідків такої класифікації професій і станів було те, що заняття розумовою працею вважалося почесним трудом який розглядається як доля для переважно забезпечених та шляхетних мирян. Цікаво, що за кожною групою класифікації (за професією, станом, положенням у суспільстві тощо) «закріплювався» тій чи інший перелік типових пороків та чеснот. У межах такої градації суспільства була сформована своєрідна типологія соціальних характерів, кожний з яких визначав тип відповідної поведінки. Людина перебуваючи у межах відповідної групи була змушена відповідати тим нормам які були закріплені за нею як типові. Крім того, наявність моральних вимог щодо поведінки людини у певній групі сприяло підвищенню відповідальності особи та підвищенню рівня її дисципліни, у тому числі і трудової. Зміна моделі поведінки людини не знаходила схвалення у суспільстві, що сприяло зміцненню норм та правил у межах окремої групи. Основною чеснотою католика стає вірність своєму стану та даною Богом професії. Спосіб життя людини, сумлінне виконання своєї роботи та своїх обов'язків, що визначаються причетністю до певного стану або професійної групи, стають основними індикаторами в оцінюванні ступеню наближення католика до центральної точки космографічного простору. На думку секретаря Конференції католицьких єпископів Росії, священника Католицької Церкви І. Ковалевського, труд для католика є формою молитви і в цьому сенсі, труд може бути подано як поклоніння Богові [5, с. 112]. Тут слід згадати відому формулу Т. Карлейля: «Трудитися – значить молитися». Саме ця теза, найкраще відображає різницю між поглядами православної та католицької доктринами щодо взаємозв'язку між трудом та молитвою. Людина, працює заради реалізації даної Богом відповідальності, за себе, родину, суспільство, в якому він живе, тобто трудова діяльність розглядається вже не лише як підготовка до майбутнього вічного життя, а і як джерело розвитку особистості. Цілком логічно, що за таких умов людина просто не має вибору щодо визначення обсягу застосування наявних можливостей. Лише повне використання потенціалу людиною може забезпечити їй досягнення більш менш значущого результату, який у свою чергу є критерієм для оцінювання життя людини Богом. Крім того, перебування людини у межах однієї професійної групи протягом всього життя обумовлює зростання майстерності та підвищення продуктивності праці. Таким чином, католицька доктрина не лише не стримувала використання людиною наявного потенціалу, а і всяко заохочувала його розвиток.

Католицька Церква визначає труд з точки зору покликання людини. Наприклад, у компендіумі підкреслюється: «Труд не тільки виходить від особистості, але і спрямований на неї. Труд має подвійне вимір: об'єктивний і суб'єктивний. В об'єктивному сенсі праця – це сукупність дій, ресурсів, знарядь і технологій, якими людина користується, щоб щось виробляти. У суб'єктивному сенсі – це діяльність людини як істоти динамічної, здатної до здійснення різних дій, пов'язаних з трудовим процесом» [6, с. 72–73].

Вище наведені особливості у межах католицької доктрини, з одного боку, сприяли становленню особистісної свідомості людини, її активності та її вдосконаленню, а з іншого боку, визначали напрями розвитку людини лише у межах окремої соціальної групи, що у кінцевому випадку стримувало розвиток як самої людини так і суспільства в цілому. Таким шляхом відбувалось становлення професійної етики, яка у свою чергу визначала відношення людини до продуктивної праці. Слід констатувати, що по відношенню до процесу формування, використання та розвитку трудового потенціалу особистості, православна релігійно-культурологічна доктрина, в контексті її порівняння з католицькою, виявилась недостатньо сильною. Цей факт, поряд з множиною інших, обумовлює необхідність регулювання розвитку трудового потенціалу на державному рівні. Тобто, роль державного управління у процесі розвитку трудових можливостей населення, полягає у створенні відповідних інституціональних умов, які сприяють саморозвитку системи трудового потенціалу.

Література

1. Гараджа В.И. Социология религии: Учеб. пособие для студентов и аспирантов гум. специальностей / Гараджа В.И. – М. : Наука, 1995. – 221 с.
2. Коваль Т.Б. Православная, католическая, протестантская этики труда. Их отличие друг от друга (Электронный ресурс) / Т.Б. Коваль // Интернет-газета «Протестант» (15.02.2006) – Режим доступа: <http://www.gazetaprotestant.ru/2006/02/pravoslavnaya-katolicheskaya-protestantskaya-etiki-truda-ih-otliche-drug-ot-druga/>
3. Булгаков С.Н. Труды по социологии и теологии: в 2-х т. / С.Н. Булгаков. – М.: Наука, 1997. – Т.2: Статьи и работы разных лет. 1902 по 1942. – 1999. – 825 с.
4. Иванчина О.Н. Труд и собственность в православии, католицизме и протестантизме (компаративный анализ) (Электронный ресурс) / О.Н. Иванчина // XII Международные Кирилло-Мефодиевские чтения – Режим доступа: <http://www.inst.by/basis/publ/XII2-3.pdf>
5. Ананьев Э.В. Социальные учения западно-христианских традиций: концепция возможности или программа необходимости / Э.В. Ананьев // Государство, религия, Церковь. – 2010. – №3. – С. 76 – 112
6. Компендиум социального учения Католической Церкви / (пер. В. Тимофеевой, ред. О. Карповой). – М.: Паолине, 2006. – 640 с.